

רשמים מיום ברצועת עזה

פרופ' יואל ש. מגדל*

מרץ 2016

לפני מספר שבועות, הייתה לי ההזדמנות לבקר למשך יום אחד ברצועת עזה בחברתו של אנדי דוונץ' (Andy Dwonch), [ראש Mercy Corps Palestine](#). מדובר בסניף של ארגון ללא מטרת רווח שיושב בפורטלנד, במדינת אורגון שבארה"ב, עם משרדים ונציגויות ב-45 מדינות. נסיעתי הייתה חלק ממישימת ייעוץ קצרה שביצעתי עבור הארגון. למרות התנגדויות רבות לביקור מצד בני משפחתי, החלטתי לעשות זאת.

אנדי ואני עזבנו את ירושלים בשעה 6:30 בבוקר על מנת להגיע למעבר הגבול כשייפתח ב-8:00. למעשה, ישנן שלוש נקודות במעבר. נדמה שהישראלים בנקודה הראשונה היו המוטרדים ביותר מנוכחותי. למרות העובדה שאנדי השיג עבורי אישור מעבר מהישראלים, האישה הצעירה במעבר ראתה משהו שהפריע לה, מה שגרר ארבע שיחות טלפון ובדיקות חוזרות ונשנות במחשב עד שלבסוף היא אישרה לי לעבור. שתי הנקודות הבאות, שאוישו על ידי אנשי הרשות הפלסטינית ואנשי חמאס, בהתאמה, עברו ללא תקלות. בצדו השני של הגבול המתין לנו נהג עם רכב שלקח אותנו לעיר עזה.

כמה מילים על ארגון Mercy Corps. הארגון מקבל אחוז נכבד מכספו מממשלת ארה"ב ונאסר עליו, על פי חוק, לקיים קשרים כלשהם עם חמאס. כלומר, נאסר עליו לקיים קשר עם כל גורם בממשל ברצועת עזה. ניתן רק לדמיין עד כמה איסור זה מקשה על הארגון למלא את משימתו הכפולה – סיוע הומניטרי ופיתוח.

יום הביקור היה עמוס לעיפה, במיוחד נוכח העובדה שהיה עלינו לעזוב עד 15:00 על מנת להותיר לעצמנו מספיק זמן להגיע לנקודת המעבר הישראלית שנסגרת ב-15:30. המשמעות הייתה שהיו לי שש שעות לראות את העיר עצמה. למעשה, בדרך חזרה אנדי הציע שנעצור כדי לצלם כמה תמונות. התוצאה הייתה שכמעט שפספסתי את ההזדמנות לשוב לישראל. הייתי האחרון שחצה את הגבול.

הוצפתי בתחושות בזמן שנסענו לעיר העתיקה של עזה. התחושה הראשונה הייתה, למרבה הפלא, שהעיר כלל לא נראית כמו הודו. בהינתן העוני המחפיר, אפילו, אם תרצו, המשבר ההומניטרי, שחווה הרצועה כולה, ציפיתי לראות את העוני הקשה מנשוא שראיתי בחלק מערי תת-היבשת ההודית או מדינות אחרות בעולם השלישי – תשתיות מתפרקות, בקתות רעועות, שלל קבצנים, ילדים עוטי סמרטוטים, ומבוגרים שישנים על מדרכות.

לפחות בחלק זה של העיר, ובחלקים אחרים שראיתי במהלך אותו היום, המחזות הללו לא נראו. במקומם, ראיתי נחילי ילדים בדרכם לבית הספר וסטודנטים שבאים והולכים בשערי שתי אוניברסיטאות. הילדים והסטודנטים היו לבושים כולם בצורה סבירה. ציפיתי בצרכנים הקונים את מרכולתם בדוכני הפירות והירקות, במוכרים שפתחו את חנויותיהם, ובאנשים שהלכו זקופי קומה וחדורי מטרה עם פתיחת יומם.

* פרופ' יואל ש. מגדל הוא פרופ' ללימודים בינלאומיים באוניברסיטת וושינגטון (ארה"ב), שנמצא כעת בשנתו השנייה בישראל.

בכל מקום היו עגורנים ופועלי בניין, ומבנים רבים שבנייתם טרם נסתיימה. משאית זבל, ועליה סמל האו"ם, עשתה את מסלול האיסוף הרגיל שלה.

כמעט שלא הבחנתי בסימנים של השלטון ברחובות. לא נראתה משטרה. לא נראו רובים. לא הייתה משטרת מוסר. איש אחד אמר לי שב-2009 תנועת החמאס הייתה בכל מקום ומשטרת המוסר הילכה ברחובות. מאז, פעילויות מעקב מסוג זה נעלמו כמעט לחלוטין. מאידך, כך אמר, אנשים למדו "למשטר" את עצמם בזירה הציבורית, על מנת לשמור על ביטחונם ולמנוע שיטרידו אותם.

מדי פעם ניתן היה להבחין בבניין שהופגז במלחמה ב-2014. מספר קומות מבניין אחד נמחקו כליל. אך מלבד כמה בניינים כאלו, מצבם של מרבית הבניינים היה סביר ומצבם של בניינים אחרים היה בסדר גמור. היו כמה גרוטאות שנסעו ברחובות, אך מרבית המכוניות נראו כמודלים מן השנים האחרונות. למרות שחלק מן הרחובות הצדדיים היו משובשים, מצבם של נתיבי התחבורה המרכזיים היה טוב. כמעט שלא היו רמזורים והתנועה הייתה כאוטית. עליו להוסיף שהייתי אך ורק בעיר עזה – בחלק הישן והחדש שלה גם יחד – ולא יצאת אח מחוץ לעיר או למחנות הפליטים, היכן שההפצצות במהלך המלחמה ב-2014 היו הכבדות ביותר והיכן שלמיטב הבנתי ההרס היה מאסיבי.

הגברים בעזה לבשו מכנסיים בסגנון צ'ינו וחולצות מכופתרות. למעט מקרים בודדים, הנשים עטו חג'אב ובורקה. כ-10-20 אחוזים מהן עטו שחורים וכל גופן כוסה לחלוטין. יש לציין כי ביגוד זה לא היה רווח בחברה הפלסטינית המסורתית; מדובר בתוצאה של ה"פונדמנטליזם החדש".

מה שהותיר עליו רושם כבר מן ההתחלה הייתה העובדה שהתושבים לא הלכו כשפניהם נפולים. הם לא נראו מנוצחים או מדוכאים. בסיומו של היום הערתי על כך גם לאנדי. הוא אמר שזאת הייתה גם התרשמותו מביקורים רבים בעזה. נראה היה שהתושבים שומרים על אופטימיות חרף כל הקשיים. יש לציין כי הדינאמיקה הזאת שונה מאוד מזו שהוא מבחין בה בגדה המערבית. אין לי דרך להסביר את ההבדל באווירה בין שני המקומות. ההסבר הטוב ביותר ששמעתי עד כה – ממכר שעובד בגדה המערבית לעיתים קרובות – הוא שלמרות שהם נתונים למצור ישראלי, תושבי רצועת עזה לא חווים את הפשיטות היום-יומיות של צה"ל, כפי שחווים אותן תושבי הגדה. כמו כן, תושבי הגדה אינם חיים בסמיכות להתנחלויות ולא נאלצים להתמודד עם אתגרי השגרה הכרוכים במחסומים ובמגבלות על חופש התנועה. ייתכן שהנוכחות הנראית לעיני-כל של הכיבוש הישראלי בגדה המערבית מסבירה את תחושת חוסר האונים השוררת שם.

האנשים המרתקים שפגשתי ברצועת עזה במהלך היום התייחסו לישראל בצורה מעניינת ביותר. בכל שיחה ושיחה הייתה מעין הסכמה אגבית באשר למדיניות ההרסנית של ישראל וגם, כצפוי, הבעות שנהא כלפי ישראל. אך מה שהותיר עליו רושם היה האופן שבו אנשים עברו מדיבור בגנות ישראל להעברת ביקורת על שלטון חמאס ולהטלת אחריות על אזרחי הרצועה באשר למר גורלם. לא זיהיתי אובססיות כלפי ישראל. יתכן אפילו שבעזה שוררת הסכמה עקרונית בדבר עצם קיומה של ישראל והעובדה שהיא צפויה להיוותר חלק מהנוף האזורי גם בעתיד.

מלבד הנסיעה בתוך ומסביב לעיר עזה, היו לי ארבע פגישות בעיר עצמה. אף אחד מבני השיח שלי לא דיבר על פוליטיקה בצורה ישירה. אך בפגישה הראשונה ובפגישה האחרונה, האנשים איתם שוחחתי יצאו מגדרם להביע את התנגדותם למדיניות של חמאס והביעו התנגדות כללית לתנועה.

הפגישה הראשונה הייתה עם עומאר שעבאן (Omar Shaban), מנהל מכון המחקר [Pal-Think](http://Pal-Think.org) www.pal-think.org ללימודים www.pal-think.org. המכון מגדיר את עצמו כ: "מכון מחקר עצמאי ללא מטרות רווח שחושב ועושה. מקום מושבו בעזה, פלסטין. המכון הוקם ב-2007. ייעודו של Pal-Think הוא לעודד חשיבה רציונאלית, שלום, חירות ושגשוג באמצעות דיאלוג סביב נושאים ציבוריים, וכן להפיק המלצות מדיניות למקבלי החלטות בפלסטין

ובמזרח התיכון. המטרה העיקרית של Pal-Think היא לערוך מחקרים סביב נושאים רחביים, שימשו בסיס לשיח מדיני על סוגיות מרכזיות לפלסטינים, לאזור ולקהילה הבינלאומית."

משרדי המכון ממוקמים בבית דירות/משרדים יפה למדי. המכון מקיים שיתוף פעולה עם לפחות תשעה מכונים אחרים, שכמעט כולם אירופאים, ומקבל מהם מימון. ידידי אלי פודה, שהינו פרופסור באוניברסיטה העברית, חבר וועד מנהל במכון מיתווים, והמחבר של ספר מרתק, *הסיכויים לשלום: הזדמנויות מוחמצות בסכסוך הישראלי-ערבי* ([Chances for Peace: Missed Opportunities in the Arab-Israeli Conflict](#)), הוא שהמליץ שאפגוש את שעבאן.

עומאר הוא איש מרתק. למרות המצור, הוא מצליח לנסוע ברחבי העולם הערבי, אירופה וארה"ב. הוא גם כותב רבות עבור מכונים זרים. בנייר שכתב עבור מכון ברוקינגס, הוא ניתח את דעיכת המאמצים לשיקום רצועת עזה (אני מתרשם כי מאמצי השיקום הללו צברו תאוצה באופן משמעותי מאז כתב את הנייר שלו, וזאת אולי בגלל ההקלות סביב כניסת חומרי בנייה, עליהם סופר לי בתדרוך מטעם האו"ם טרם הביקור בעזה). אחת ההמלצות של שעבאן על מנת להשיב את מאמצי השיקום למסלולם הייתה ליצור מועצה שיתופית לשיקום עזה שתפקח על הבנייה מחדש ברצועה. נושא מרכזי בכתיבתו וחשיבתו של שעבאן הוא הצורך במעורבות גדולה יותר של גורמי חברה אזרחית בנעשה בעזה.

לאורך כל היום שמעתי התבטאויות לגבי מאמצי החמאס למנוע את צמיחתם של גורמים עצמאיים, שאינם מצויים תחת שליטתו הישירה. למעשה, אני סבור שהרעיון של המועצה שהציע שעבאן הוא רעיון טוב גם מסיבה אותה הוא לא הזכיר בנייר שכתב – שקבוצה בינלאומית עצמאית תוכל להפיג את חששותיהם של הישראלים ולהבטיח שחומרי הבנייה שמוכנסים לרצועה לא ישמשו לבניית מנהרות ומתקנים צבאיים.

כהערת אגב, ישנן שמועות עקביות ודיווחים שישראל ותורכיה מקיימות מגעים ושיחות פיוס ושהסכם נראה באופן. נראה שנושא תורכיה, רג'פ טאיפ ארדואן, מעוניין בשיקום היחסים יותר מאשר ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, שחושש מתגובתיהן של יוון, מצרים, ואולי חשובה מכל, רוסיה. בכל מקרה, לפי הדברים ששמעתי, אחת הדרישות של תורכיה כחלק מן המשא ומתן הייתה הסרת המצור הישראלי מעל רצועת עזה. יש להניח שגם לישראלים יש דרישות הקשורות ליצירת מנגנונים שימנעו ייבוא אמצעים שיכולים לשמש לצרכים צבאיים במידה והמצור יוסר, ולקבלת ערבויות על כך. בכל שיחותיי במהלך היום העליתי את האפשרות של הסכם פיוס ישראלי-תורכי ושל הסרת המצור. רציתי לשמוע את התרשמויותיהם של בני שיחי. רובם אימצו גישה של "חכה וראה מה קורה". אני חושב שמידה, מובנת, של ציניות מעצבת את דרך חשיבתם של תושבי עזה. המצור, שקיים כבר כמעט עשור, נראה להם כמעט כחוקק בסלע.

כשדיברנו על תנאי המחיייה ועל ומדיניות השלטון בעזה, נראה היה ששעבאן חש שהוא יכול להביע את דעתו, לפחות בין כתלי משרדו. ניכרה בו עייפות מסוימת. אני חושב שהוא שוחח פעמים רבות עם אנשים מרחבי העולם, כמוני, והביע את דעתו באוזניהם מבלי שהדבר הביא לשינוי כלשהו בשטח.

ממשרדי מכון המחקר נסענו למתחם העצום של סוכנות הפליטים [אונר"א](#) (UNRWA) בעיר. אונר"א היא סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים הפלסטינים, שמספקת סיוע לכ-5 מיליון פליטים פלסטינים באזור. במתחם פגשתי את סיובהאן פארנל (Siobahn Parnell), סגנית מנהל אונר"א ברצועת עזה (למעשה, היא עזבה את תפקידה זמן קצר לאחר שפגשתי אותה). פארנל היא במקור מוירג'יניה, ומילאה את התפקיד במשך מספר שנים. היא תיארה באוזניי את ההיקף המאסיבי של פעילות אונר"א בעזה. לארגון צוות של כ-12,500 איש, והוא המעסיק הלא-ממשלתי הגדול ביותר ברצועה. אונר"א מנהלת 21 מרכזי בריאות ו-257 בתי ספר בהם לומדים כרבע מיליון תלמידים. הסוכנות מספקת אוכל ל-960,000 אלף מתוך 1.3 מיליון הפליטים ברצועה. השירותים שהיא מעניקה כוללים גם שירותים בתחום הרווחה, מיקרו-פיננסים, ושיפור תשתיות. אונר"א דואגת לשימור מרבית התשתיות בתוך שמונה מחנות הפליטים ברצועה, ועובדה זו מסבירה את תנופת הבנייה והשימור היחסי של הבניינים והרחובות במחנות.

פארנל שמרה על טון חיובי חרף האתגרים העצומים הניצבים בפני אונר"א ומספר תחומי האחריות הרב של הסוכנות. היא הפגינה מודעות רבה באשר לצורך של אונר"א לפעול בשקיפות עם המדינות התורמות ועם הקהילה המקומית כאחד. הדבר נכון במיוחד כלפי ארה"ב, המממנת הגדולה ביותר של אונר"א שתרמה יותר מ-380 מיליון דולר ב-2015. משמעות הדבר היא שיש צורך בפיקוח צמוד על כל פרויקט בנייה בו מעורבת אונר"א.

התחנה הבאה הייתה פרויקט במימון Mercy Corps בשם [Gaza Sky Geeks](#). הפרויקט הוא אינקובטור לחברות צעירות המבוססות ברובן על אלמנט אינטרנטי כזה או אחר. פגשתי כתריסר מנכ"לי סטארט-אפים צעירים – גברים ונשים – כולם בשנות ה-20 וה-30 לחייהם. המפגש, בו דיברתי עם כל אחד מהם ושמעתי על הפרויקטים שלהם, היה עבורי ללא ספק השיא של היום.

הפרויקט שהכי מצא חן בעיניי נקרא [Walk and Charge](#). הוא כולל מכשיר קטן המתחבר לטלפון החכם של כל אחד, אשר מתחבר לזרוע בעת הליכה. המכשיר משתמש באנרגיה שהגוף מוציא כדי להטעין את הטלפון. למכשיר יש גם אפליקציה בעלת מספר פונקציות, ביניהן אחת המדווחת לאדם כמה רחוק עליו ללכת על מנת להטעין לחלוטין את סוללת הטלפון הנייד שלו. מספר חברות נוספות מייצרות משחקים אלקטרוניים לעולם הערבי, אחד מהם שם לו למטרה להפוך ל"זינגה" של דוברי הערבית. פרויקט אחר הוא אתר אינטרנט שמטרתו להתמודד עם בעיית המשקל העודף של נשים בעולם הערבי. המשחק מכיל תפריט מאכלים מסורתיים דלי-קלוריות ותוכניות התעמלות לנשים. אפליקציה נוספת הופכת את הטלפון החכם של בעלי חנויות לקופה, המאפשרת להם לעקוב אחרי המלאי שלהם. מנכ"ל אחר תיאר את היווצרותה של מעין חברת Airbnb להשכרת משרדים. חברה אחרת יצרה ספר קומיקס אינטראקטיבי בערבית עבור יוצרים וקוראים גם יחד.

התרשמתי שרוב החברות היו מאוד מקוריות. המצור על הרצועה, באופן אירוני, העלה את ערכו של האינטרנט ושל יכולות מחשוב ותכנות. הצעירים הללו רואים באינטרנט את הדרך שלהם לעקוף את המצור. עבור רובם, השוק שלהם הוא העולם הערבי אך לחלקם יש שאיפות גלובליות. הדגשת ערך החינוך ברצועת עזה (השליטה בקריאה וכתובה כמעט אוניברסלית, כך נאמר לי) ומספרם הגבוה של הסטודנטים באוניברסיטאות, מעודדת צעירים יצירתיים עם רעיונות ויכולות יוצאים מן הכלל. המחסור בעבודות אחרות ברצועה (האבטלה, גם בקרב בוגרי האוניברסיטאות, היא גבוהה מאוד) מסייעת גם היא לדחוף את הצעירים הללו לעולם חברות הסטארט-אפ. חשבת לעצמי, כמה חבל שצעירים אלה שרוצים להפוך את רצועת עזה לעמק הסיליקון, חיים כל כך קרוב לישראל – הקוראת לעצמה Start-Up Nation – אך חסרי כל קשר לחברות הישראליות ולעמיתיהם המתכנתים הישראלים.

פגישתי האחרונה הייתה עם אדם מרתק, עאטף אבו סייף (Atef Abu Saif). לאבו סייף תואר ד"ר במדע המדינה ממכון האוניברסיטה האירופית בפירנצה. הוא עבד עם חבר שלי, פרופסור פיליפה שמיטר. אבו סייף הוא גם סופר. עכשיו, הוא מלמד מדע המדינה באוניברסיטת אל-אזהר שברצועת עזה, וכותב טורים המתפרסמים לעיתים בניו יורק טיימס ובמגזין סלייט (Slate). כחבר בתנועת הפת"ח (אם כי הוא ביקורתי כלפי הנהגת התנועה), הוא התעמת מספר פעמים בעבר עם חמאס, מה שהוביל לכך שישב בכלא לתקופות קצרות.

טענתו המרכזית של אבו סייף היא שישנן למעשה שתי רצועות עזה. הראשונה מונהגת על ידי חמאס וכוללת את תומכי התנועה. הוא טען, לדוגמה, שלאחרונה חלה תנופת בנייה של מסגדים, כך שב-2014 היו 879 מסגדים ברצועה, וזאת בהשוואה לשתי ספריות בלבד. במילים שלו, "עזה הפכה למסגד אחד גדול". רצועת עזה השנייה כוללת את הציבור הפלסטיני של הרצועה. זהו הציבור שמעורב בכל מיני פעילויות תרבותיות וחברתיות שהן מחוץ למרחב של החמאס. גם אם לא מדובר בחברה אזרחית עצמאית לחלוטין, הוא טען, עדיין ישנה בעזה פעילות רבה מתחת לפני השטח.

אבו סייף חיי חיים אנונימיים למדיי עד שפרסם את ספרו האחרון – *חיים בהשהייה (A Suspended Life)* – אשר הגיע לרשימת המועמדים הסופיים לפרס הבינלאומי לספרות ערבית. זוהי תחרות יוקרתית מאוד בעולם הערבי, ואבו סייף הפך מיד לידוען במדינות האזור. הספר, שטרם תורגם לאנגלית, מקדם את תפיסתו של המחבר בנוגע ל"שתי הרצועות" שמתקיימות במקביל אחת לשנייה. הספר לא זכה לתגובות אוהדות מצד חמאס. בשלב מסוים, אבו סייף נעצר בשעה שנסע לטקס חלוקת הפרס, ואירוע המעצר תועד כשהוא מחזיק בידו העתק מספרו. התמונה התפשטה בצורה ויראלית ברחבי העולם הערבי ומאז אותו אירוע, שלטונות חמאס הפסיקו להצר את צעדיו. אבו סייף ציין בפניי שמה שהרשים אותו היא העובדה שמראיינים מרחבי העולם הערבי גילו פתאום שנכתב רומן מצליח שכזה ברצועת עזה, ושהרצועה אינה רק מקור לחדשות על מלחמות. גם התקשורת הישראלית גילתה עניין בספר, דיווחה עליו מתוך סקרנות ורצון לדעת איזו ספרות יוצאת מן הרצועה, והופתעה מהתוכן שלו.

היום שלי הגיע לקיצו עם נסיעה מהירה דרך העיר תוך ניסיון לא לאחר להגיע למעבר הגבול. לא היה לי די בביקור בן שש שעות ברצועת עזה. אני מקווה שתהיה לי הזדמנות לשוב ולבקר שם באביב.